

Rewitalizacja i odnowa wsi w województwie mazowieckim – zmiany w podejściu gmin do prowadzenia procesów naprawczych po uchwaleniu ustawy o rewitalizacji

Agata Kucharska, Dariusz Piwowarczyk,
Paulina Żurawicka

STRESZCZENIE

W artykule przeanalizowano prowadzone przez gminy województwa mazowieckiego procesy naprawcze (rewitalizacji i odnowy wsi) w latach 2004–2022, na tle zmieniających się uwarunkowań krajowych (przyjęcie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji) oraz polityki spójności i wspólnej polityki rolnej UE. W tym celu przeprowadzono badanie ankietowe, skierowane do samorządów gminnych, uzupełnione analizą danych zastanych. Przedmiotowe badanie pozwoliło na pozyskanie informacji na temat: liczby uchwalonych programów rewitalizacji i planów odnowy miejscowości, typów obszarów na których koncentrują się działania naprawcze i ich głównych problemach, charakteru wdrażanych działań (ich kompleksowości i komplementarności), a także najważniejszych zrealizowanych przedsięwzięciach rewitalizacyjnych i inwestycji z zakresu odnowy wsi oraz wielkości przyznanego dofinansowania unijnego na przedmiotowe działania i efektów ich wykonywania.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, odnowa wsi, działania naprawcze, programy krajowe, regionalne programy operacyjne, dotacje unijne, województwo mazowieckie

Wstęp

Procesy rewitalizacji prowadzone są w gminach województwa mazowieckiego od końca lat 90. XX w. [Behr, Billert, Muzioł-Węclawowicz 2003; Jarczewski 2009; Dymek 2019]. Zaczęto wówczas dostrzegać objawy kryzysu miast. Transformacja ustrojowa, która nastąpiła po 1989 r. przyspieszyła degradację niektórych obszarów miejskich i wiejskich. Prowadzona wtedy w szybkim tempie deindustrializacja przyczyniła się do wielu niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych, m.in. wzrostu poziomu bezrobocia, obniżenia jakości życia. Ponadto reforma administracyjna kraju z 1999 r. wprowadzająca nowy podział terytorialny państwa, spowodowała utratę przez wiele ośrodków miejskich statusu miast wojewódzkich, a także szeregu funkcji administracyjnych i usługowych. Procesy te pogłębiała trwająca metropolizacja, wskutek której największe miasta przyciągały najbardziej atrakcyjne inwestycje i miejsca pracy.

Jednocześnie przyczyniła się ona do narastania suburbanizacji i depopulacji miast, wzmagając degradację tkanki mieszkaniowej centrów miast, w których koncentrowała się najstarsza zabudowa, w dużej mierze mniej atrakcyjna do zamieszkania [Popławska 2019].

Wpływ na realizację procesów rewitalizacji mają przede wszystkim regulacje prawne poziomu krajowego oraz środki finansowe przeznaczane na ten cel. Dużą rolę w ich dynamizowaniu odgrywa dofinansowanie z funduszy Unii Europejskiej. Ujęcie rewitalizacji w programach krajowych i regionalnych, przyjmowanych w kolejnych perspektywach finansowych, spowodowało podjęcie działań w tym zakresie przez samorządy gminne. Jednocześnie brak procedur w polskim systemie prawnym 2015 r., skutkowało indywidualnym podejściem gmin do opracowywania w poprzednich latach programów rewitalizacji, uchwalanych jako programy gospodarcze na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Jednak w celu pozyskania dofinansowania unijnego na przedsięwzięcia rewitalizacyjne, samorządy musiały uwzględnić sformalizowane zasady alokacji środków unijnych, zawarte w wytycznych¹ tworzonych przez instytucje zarządzające, decydujące o przyznawaniu i wykorzystaniu funduszy unijnych. Duża elastyczność tych dokumentów, m.in. w zakresie pożądaných cech projektów oraz możliwości pozyskania dotacji unijnych głównie na przedsięwzięcia remontowo-budowlane, skutkowało prowadzeniem przez gminy wybiórczych, punktowych inwestycji, nastawionych jedynie na szybki efekt poprawy estetyki pojedynczych obiektów lub kwartałów substandardowej zabudowy, z pominięciem innych aspektów rewitalizacji, w tym najważniejszego – społecznego. Samorządy gminne nadużywały terminu rewitalizacja, odnosząc ją do działań w sferze materialno-technicznej, pomimo że definicja tego pojęcia funkcjonowała w literaturze polskojęzycznej oraz w praktyce jako „kompleksowy program remontów i modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków [...] w powiązaniu z rozwojem gospodarczym i społecznym” [Przewodnik dotyczący... 2004]. Wąska interpretacja terminu rewitalizacja, wynikała z braku ram prawnych prowadzenia tego procesu i z bezkrytycznej akceptacji stosowania tego terminu w różnych kontekstach, często sprzecznych z jego ideą i istotą, a także z pragmatycznego i wybiórczego podejścia samorządów do uwarunkowań unijnych, na podstawie których przyznawano dofinansowanie na zmiany infrastrukturalne [Sykała 2019]. Dopiero po wejściu w życie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji oraz Wytycznych

¹ Wytyczne określone były w programach krajowych i regionalnych oraz w ich uzupełnieniach, a także w dokumentach rządowych, określających warunki uzyskania wsparcia na rewitalizację w ramach programów: *Uzupełnienie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006, Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013, Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojсковych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego finansowanego ze środków funduszy strukturalnych*, przygotowanym w 2004 r. przez ówczesne Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie udzielania pomocy na rewitalizację obszarów zdegradowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych na lata 2007–2013.

w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych 2014–2020² (zwanymi dalej Wytycznymi Ministerstwa) nastąpiła zmiana podejścia do przedmiotowego procesu – w kierunku skoordynowanych i zintegrowanych działań, skoncentrowanych terytorialnie, nakierowanych przede wszystkim na trwałą poprawę jakości życia lokalnej społeczności. Ustawa o rewitalizacji stała się punktem zwrotnym w postrzeganiu procesów naprawczych jako narzędzi służących przede wszystkim społecznemu i gospodarczemu ożywianiu obszarów zdegradowanych [Kucharska, Piwowarczyk 2023].

Dzięki zmianom legislacyjnym wprowadzonym w 2015 r., rewitalizacja skierowana dotychczas głównie do ośrodków miejskich, stała się obecna również w przestrzeni wiejskiej. Do 2015 r. obszary wiejskie korzystały z instrumentu odnowa wsi, komplementarnego i uzupełniającego do procesów naprawczych realizowanych w miastach. Odnowa wsi stanowi odpowiedź na kryzys tożsamości obszarów wiejskich, który przejawia się zmianą ich charakteru, m.in. w wyniku wyludniania się wsi, upowszechniania miejskiego stylu życia, przemian struktury społecznej jej mieszkańców, malejącego wpływu rolnictwa na procesy gospodarcze wsi, a także kształtowania się nowego modelu rolnictwa (wielkopowierzchniowego i wysokotowarowego) [Halamska 2011; Jarczewski, Kułaczowska (red.) 2019]. W odróżnieniu od bardziej zinstytucjonalizowanej rewitalizacji, nastawionej na przeciwdziałanie zjawiskom kryzysowym, na obszarach o silnej koncentracji problemów rozwojowych, odnowa wsi na pierwszy plan wysuwa kształtowanie warunków życia mieszkańców wsi, a także stymulowanie rozwoju obszarów wiejskich z wykorzystaniem lokalnych zasobów [Sykała 2019]. W procesie tym, prowadzonym na podstawie planów odnowy miejscowości (uchwalanych jako programy gospodarcze), uruchomienie czynników rozwojowych następuje oddolnie z woli i na rzecz mieszkańców [Wilczyński 2012]. Odnowa wsi nie doczekała się jeszcze uregulowań prawnych na poziomie krajowym w drodze ustawy lub ogólnopolskiego programu. Warunki dotyczące realizacji przedsięwzięć służących odnowie wsi, określają dokumenty formalno-prawne poziomu krajowego³ i wojewódzkie programy odnowy

² Wydane w dniu 3 lipca 2015 r. przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju na podstawie ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020.

³ Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 grudnia 2004 r. w sprawie trybu składania i wniosku o dofinansowanie realizacji projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” w zakresie działania „Odnowa wsi zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego”, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne”, operacje typu „Kształtowanie przestrzeni publicznej” oraz operacje typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

wsi. Warunki wsparcia projektów ze środków zewnętrznych były jednak bardzo ogólne. Kryteria wyboru projektów ubiegających się o dofinansowanie unijne (np. dochody własne gminy, poziom bezrobocia, specyfika regionu) nie pozwalały ocenić ich jakości. Pomijana była ich wartość merytoryczna, a więc cechy warunkujące osiągnięcie założonych celów oraz efektywnego oddziaływania na proces rozwojowy całej miejscowości [Wilczyński 2012]. Wsparciem unijnym mogły być objęte głównie przedsięwzięcia infrastrukturalne, związane m.in. z kształtowaniem obszarów przestrzeni publicznej, budową lub modernizacją obiektów użyteczności publicznej, a także inwestycje społeczne związane z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnej [Sykała 2019]. Od 2018 r. funkcjonuje wojewódzki program odnowy wsi – Mazowiecki Instrument Aktywizacji Sołectw, którego celem jest wsparcie projektów istotnych dla rozwoju i zaspokajania potrzeb lokalnych społeczności wiejskich. Narzędzie służy dotowaniu przedsięwzięć, wskazanych w ramach inicjatywy oddolnej przez mieszkańców i realizowanych przy ich aktywnym udziale. Niestety, ze względu na znacznie większą dostępność funduszy unijnych, kierowanych na ten cel w programach rozwoju obszarów wiejskich, środki unijne zdominowały myślenie o odnowie wsi, w którym pomija się zasadniczy aspekt budowania podmiotowości społeczności wiejskich [Sykała 2019].

Rewitalizacja i odnowa wsi są dwoma odmiennymi i zasadniczo niezależnymi procesami, pomimo posiadania wielu cech wspólnych i podobieństw (zwłaszcza w zakresie zbieżności realizowanych działań i projektów). Są one skutecznymi narzędziami walki ze swoistymi problemami występującymi na obszarach miast i wsi, które w konsekwencji prowadzą do poprawy jakości życia mieszkańców tych ośrodków [Idziak, Wilczyński 2013; Popławska 2019]. Jednak biorąc pod uwagę uregulowania prawne, dużo silniejsze umocowanie w systemie krajowych i regionalnych celów polityki rozwoju oraz znacznie większe środki unijne przeznaczane na rewitalizację, przyćmiła ona procesy odnowy wsi, marginalizując ich znaczenie [Sykała 2019].

Celem artykułu jest poznanie skali prowadzonych procesów naprawczych (rewitalizacji i odnowy wsi) w gminach województwa mazowieckiego oraz ocena podejścia samorządów lokalnych do ich realizacji w kontekście zmieniających się uwarunkowań formalno-prawnych poziomu krajowego, a także polityki spójności i wspólnej polityki rolnej UE. Procesy naprawcze wdrażane na podstawie dokumentów, uchwalanych przez samorządy gminne, tj. programów rewitalizacji i planów odnowy miejscowości, analizowane są w latach 2004–2022⁴, podzielonych na dwa okresy:

- I okres, obejmujący lata 2004–2013, odpowiadający perspektywom finansowym UE: 2004–2006 i 2007–2013,

⁴ Wybór początku badania (2004 r.) związany jest z uruchomieniem pierwszego okresu programowania UE (2004–2006), który znacząco wpłynął na realizację procesów naprawczych, a koniec (2022 r.) z dostępnością danych dotyczących zrealizowanych projektów w perspektywie finansowej 2014–2020 (w trakcie pisania niniejszego artykułu).

- II okres, obejmujący lata 2014–2022, odnoszący się do perspektyw finansowych UE: 2014–2020 i części 2021–2027 (do 31 grudnia 2022).

W badaniu skupiono się na pozyskaniu wiedzy na temat: skali (liczby) uchwalanych dokumentów gminnych, typów obszarów, na których koncentrują się działania naprawcze i ich głównych problemach, charakteru wdrażanych działań, najważniejszych zrealizowanych przedsięwzięciach z punktu widzenia rozwoju gminy, wielkości przyznanego dofinansowania unijnego na działania i efektów ich wykonywania. Nie każde zagadnienie w ramach badania analizowane jest w odniesieniu do obydwu procesów. Pełny wymiar badania obejmuje procesy rewitalizacji. Natomiast ze względu na brak lub mało restrykcyjne regulacje prawne, krajowe lub unijne, oraz specyfikę odnowy wsi, nie odniesiono się do charakteru prowadzonych działań ani typów obszarów. Ponadto należy zaznaczyć, że jeśli w artykule mowa jest o gminach posiadających uchwalone plany odnowy miejscowości, to należy przez to rozumieć gminy, w których uchwalono przedmiotowy dokument dla przynajmniej jednej miejscowości. Plany odnowy miejscowości choć uchwalane przez radę gminy, nie obejmują całego obszaru gminy, lecz tylko jedną miejscowość.

W celu zbadania przedmiotowych procesów posłużono się wynikami badania ankietowego, przeprowadzonego od grudnia 2022 r. do lutego 2023 r. wśród 314 gmin województwa mazowieckiego. W rezultacie uzyskano odpowiedzi od 307 gmin. Jednak w związku z wieloma niekompletnymi odpowiedziami, zwłaszcza w zakresie odnowy wsi, dodatkowo przeprowadzona została analiza danych zastanych (*desk research*), polegająca na uzupełnieniu brakujących informacji głównie na podstawie stron internetowych gmin, a także danych pozyskanych od jednostek organizacyjnych i departamentów samorządu województwa mazowieckiego. Na podstawie przedmiotowej analizy wskazano również główne problemy obszarów rewitalizacji i miejscowości objętych odnową wsi oraz przedstawiono zestawienie zrealizowanych projektów, które otrzymały dofinansowanie unijne w ramach programów regionalnych i krajowych, tj. ZPORR 2004–2006, dwóch edycji RPO WM: 2007–2013, 2014–2020, SPO-ROL 2004–2006 oraz dwóch edycji PROW: 2007–2013, 2014–2020. Analizie poddano główne przedsięwzięcia rewitalizacyjne i inwestycje z zakresu odnowy wsi, wykonane w ramach działań, wdrażanych przez samorząd województwa mazowieckiego.

Programy rewitalizacji i plany odnowy miejscowości uchwalone przez gminy w latach 2004–2022

W wyniku przemian społeczno-gospodarczych, które nastąpiły w okresie transformacji ustrojowej, w miastach zaczęła postępować degradacja społeczna i przestrzenna. Odpowiedzią na nią były uchwalane przez samorzady dokumenty rewitalizacyjne, w których określano działania naprawcze, służące wyprowadzaniu obszarów zdegradowanych ze stanów kryzysowych. Wczesne próby rewitalizacji starego budownictwa

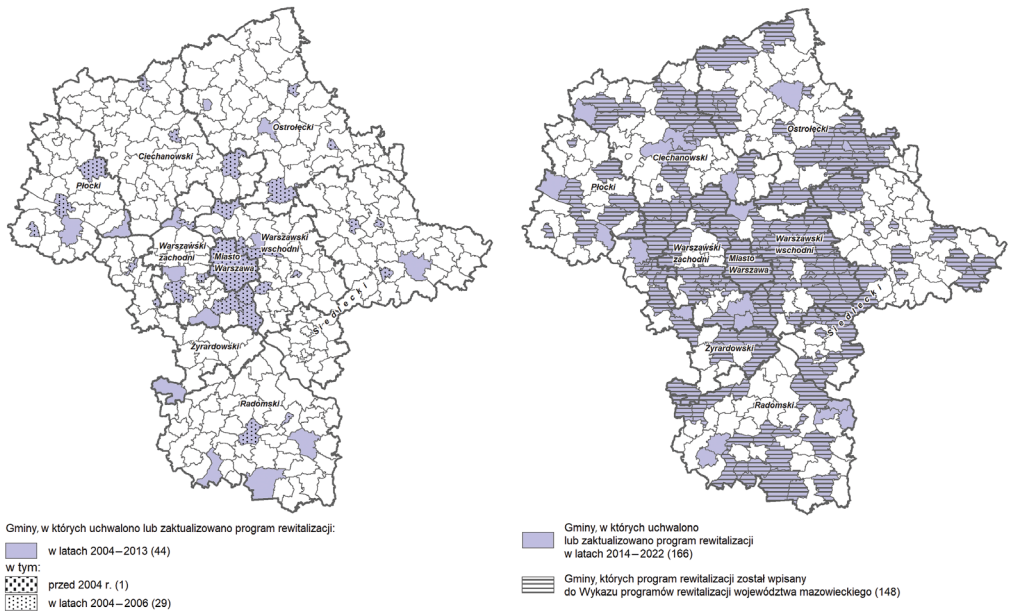
dotyczyły Płocka, dla którego już w 1997 r.⁵ przyjęta została *Strategia rewitalizacji płockiej starówki*. Dokument był jednym z około 40 programów rewitalizacji, wdrażanych pioniersko przez miasta w Polsce w okresie przedakcesyjnym (do 2004 r.) [Figlus 2011; Ciesiołka 2014]. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej elementy rewitalizacji wprowadzono do *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego na lata 2004–2006* (ZPORR 2004–2006). W tym okresie w celu ubiegania się o środki w ramach działania 3.3 ZPORR (zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe) wymagane było posiadanie przez gminy lokalnego programu rewitalizacji (LPR). Z przeprowadzonego badania wynika, że w województwie mazowieckim lokalne programy rewitalizacji do 2006 r. uchwaliło 29 miast⁶. Większość z nich (21) to miasta powiatowe i miasta na prawach powiatu. Pierwszym miastem w województwie mazowieckim, które w latach 2004–2006 przyjęło LPR był Żyrardów [Uchwała nr XIX/165/04 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie programu rewitalizacji]. W 2004 r. lokalne programy rewitalizacji uchwałyły również miasta Radom i Ostrów Mazowiecka. Należy zwrócić uwagę, że w początkowym okresie proces ten był realizowany również przez Warszawę (2005) oraz pozostałe dawne miasta wojewódzkie (wraz z Żyrardowem, będące ośrodkami subregionalnymi). Swoje programy uchwałyły także Płock, Ciechanów i Ostrołęka (2005) oraz Siedlce (2006). Programy przyjęte w okresie 2004–2006 były sporządzane z perspektywą obejmującą również lata 2007–2013 lub były aktualizowane. Inne miasta również opracowywały dokumenty rewitalizacyjne. Wyniki badania wskazują, że do 2013 r. 44 gminy uchwałyły lokalne programy rewitalizacji (ryc. 1). Większość z nich (26) zostało przyjętych przez miasta powiatowe lub miasta na prawach powiatu.

Zmiana w postrzeganiu procesów rewitalizacji nastąpiła w wyniku wprowadzenia do porządku prawnego ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Przyjęcie aktu prawnego zbiegło się w czasie z rozpoczęciem perspektywy finansowej UE 2014–2020 i możliwością pozyskania dotacji unijnych na projekty rewitalizacyjne (wg warunków określonych w *Wytycznych Ministerstwa*). Zmiany te umożliwiły prowadzenie i finansowanie przedsięwzięć rewitalizacyjnych w ramach polityki spójności również na wsi. Spowodowało to wzrost zainteresowania samorządów lokalnych przedmiotową tematyką i w efekcie opracowaniem znacznej liczby programów rewitalizacji [Parysek 2016; Biczowska, Biczkowski 2017; Jarczewski, Kułaczkowska 2019]. W latach 2014–2022 łącznie 166 gmin uchwaliło programy rewitalizacji, co stanowi ponad połowę gmin województwa mazowieckiego (ryc. 1). Ponad 80% samorządów zdecydowało się na pozaustawowy tryb sporządzania przedmiotowych dokumentów (na podstawie ustawy o samorządzie gminnym), umożliwiający uproszczoną procedurę ich przyjmowania, a tylko 32 gminy uchwałyły dokument na podstawie ustawy o rewitalizacji. Większość

⁵ Płock w 1997 r. znajdował się w województwie płockim. Województwo mazowieckie zostało utworzone 1.01.1999 r. po reformie samorządowej.

⁶ Informacja na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego, uzupełnionego o badanie stron internetowych gmin w województwie mazowieckim.

z uchwalanych w tym okresie programów (89%) posiadała wymagane cechy i elementy, określone w *Wytycznych Ministerstwa*, w związku z czym zostały one wpisane do *Wykazu programów rewitalizacji województwa mazowieckiego*, co było warunkiem niezbędnym do ubiegania się o dofinansowanie z funduszy unijnych, projektów wpisanych do dokumentów programowych. Programy rewitalizacji przyjęto w 33 gminach miejskich, 51 gminach miejsko-wiejskich oraz w 82 gminach wiejskich, które stanowią odpowiednio 94%, 85% i 37% poszczególnych typów gmin województwa mazowieckiego (2022). Działania rewitalizacyjne określone w tych dokumentach, odnoszą się do 80 miast (stanowiących 84% wszystkich ośrodków miejskich województwa⁷), w tym do Warszawy i wszystkich ośrodków subregionalnych, a także do 29 z 31 miast powiatowych. Natomiast w 110 gminach wiejskich i miejsko-wiejskich działania naprawcze objęły miejscowości wiejskie.

Ryc. 1. Gminy, które uchwały program rewitalizacji w latach 2004–2013 i 2014–2022

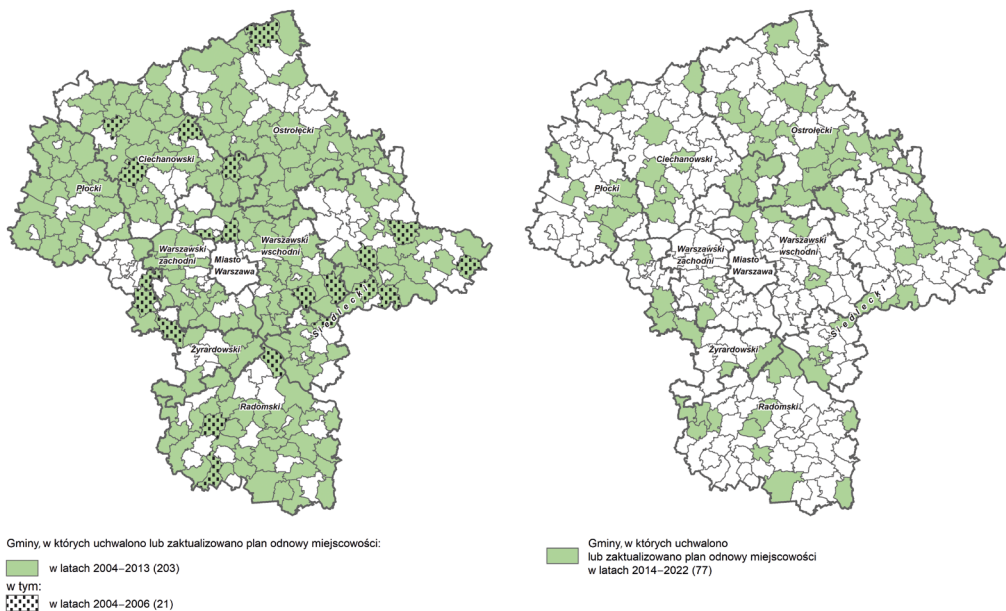
Źródło: opracowanie MBPR na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego w gminach województwa mazowieckiego i analizy danych zastanych

Wyniki badania wskazują, że program rewitalizacji uchwalony w latach 2004–2013 i konsekwentnie aktualizowany lub opracowany na nowo również w okresie 2014–2022 posiadały 42 gminy województwa mazowieckiego. Spośród tych gmin 29 samorządów uchwaliło program rewitalizacji już w latach 2004–2006 (tj. od uruchomienia środków

⁷ Liczba miast województwa to 95 wg stanu na 31 grudnia 2022 r.

finansowych na rewitalizację w ramach ZPORR 2004–2006), aktualizując go w trakcie kolejnych perspektyw finansowych UE: 2007–2013 i 2014–2020. Wśród nich znalazła się Warszawa, wszystkie 6 miast subregionalnych, a także 14 miast powiatowych. Najdłużej, od 1997 r. działania naprawcze prowadzi Płock. Tylko 2 gminy posiadające program przed 2014 r. nie aktualizowały go do 2022 r.

Od 2014 r. wraz ze wzrostem zainteresowania środowisk wiejskich rewitalizacją, obserwowana jest marginalizacja odnowy wsi [Sykała 2019]. Widoczne jest to również w województwie mazowieckim, w którym dużej aktywności samorządów lokalnych w opracowywaniu programów rewitalizacji dla obszarów wiejskich, towarzyszyło zmniejszenie liczby uchwalonych planów odnowy miejscowości. Posiadanie planów odnowy miejscowości nie było już warunkiem obligatoryjnym ubiegania się o dotacje unijne w latach 2014–2020. Z przeprowadzonego badania wynika, że w latach 2004–2013 203 gminy wiejskie i miejsko-wiejskie uchwałyły przynajmniej jeden plan odnowy miejscowości. Wszystkie te dokumenty obowiązywały w perspektywie finansowej 2007–2013. Ustalono, że 21 spośród tych gmin opracowało przedmiotowe dokumenty już w latach 2004–2006. W rzeczywistości gmin, które posiadały plany odnowy mogło być znacznie więcej. Natomiast w latach 2014–2022 plany odnowy miejscowości przyjęto w 77 gminach, tj. o 62% mniej niż przed 2014 r. (ryc. 2). Przy czym spora część z gmin, w których uchwalono plan odnowy miejscowości, miała w tym okresie również program rewitalizacji (40).

Ryc. 2. Gminy, które uchwałyły plan/-y odnowy miejscowości w latach 2004–2013 i 2014–2022

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego w gminach województwa mazowieckiego i analizy danych zastanych

Wiele samorządów gminnych województwa mazowieckiego konsekwentnie prowadzi działania z zakresu odnowy wsi, wykraczające poza jedną perspektywę finansową UE, o czym świadczy duża liczba gmin (118), które uchwałyły plan odnowy miejscowości w latach 2004–2013 i zaktualizowały go lub uchwałyły nowy dokument również w latach 2014–2022. Ponadto wiele z tych gmin, gdy tylko pojawiła się możliwość pozyskania środków na rewitalizację dla miejscowości wiejskich, opracowało i uchwałyło także program rewitalizacji.

Problemy i wyzwania rozwojowe gmin wskazane w programach rewitalizacji i planach odnowy miejscowości

Celem rozpoznania i skonfrontowania głównych problemów i wyzwań rozwojowych, określonych przez gminy na obszarach zdegradowanych, przeanalizowano programy rewitalizacji uchwalone w latach 2004–2022. Ze względu na słabą dostępność części dokumentów przyjętych do 2013 r., analizie poddano 38 z 44 programów rewitalizacji. Z kolei analiza programów rewitalizacji opracowanych przez samorządy lokalne od 2014 r. obejmuje wszystkie 166 dokumentów. Zdiagnozowane negatywne zjawiska zaszeregowano do pięciu kategorii tematycznych, tj. społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej (ryc. 3).

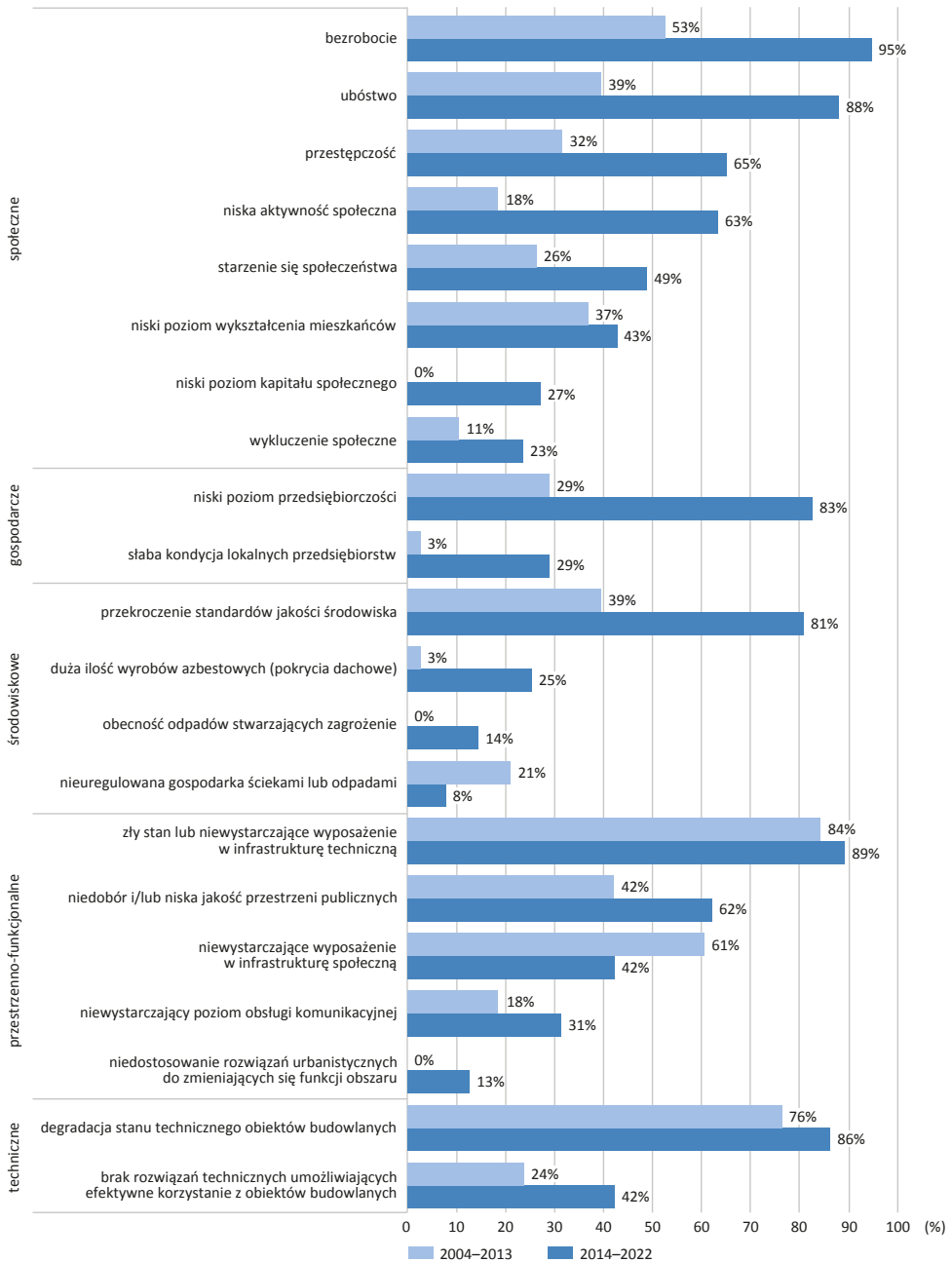
Do 2013 r. najczęściej wskazywanymi typami problemów były problemy sfery technicznej i przestrzenno-funkcjonalnej, w szczególności niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i/lub jej zły stan techniczny (określone w 84% dokumentów) oraz degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych (76%). Najrzadziej natomiast identyfikowano problemy gospodarcze i środowiskowe. Po 2014 r. najliczniej wskazywane były problemy sfery społecznej, w tym zwłaszcza bezrobocie (95%) i ubóstwo (88%). Niewiele rzadziej identyfikowano problemy z pozostałych sfer, w tym niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i/lub jej zły stan techniczny (89%), degradację stanu technicznego obiektów budowlanych (86%), niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców (83%) oraz przekroczenie standardów jakości środowiska (81%). W programach rewitalizacji wdrażanych na terenach miejskich, częściej niż na wsiach zwracano uwagę na przekroczenie standardów jakości środowiska, niską aktywność społeczną oraz słabą kondycję lokalnych przedsiębiorstw. Natomiast na obszarach wiejskich częściej diagnozowano ubóstwo, niewystarczający poziom obsługi komunikacyjnej oraz niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę społeczną.

Porównując częstotliwość identyfikowanych przez gminy problemów w obydwu okresach, najwyższy wzrost od 2014 r. odnotowano w zakresie niskiego poziomu przedsiębiorczości (54 p.p.), ubóstwa (48 p.p.), niskiej aktywności społecznej (45 p.p.), bezrobocia (42 p.p.) oraz przekroczenia standardów jakości środowiska (41 p.p.). Natomiast jedyne problemy wskazywane rzadziej od 2014 r. było niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę społeczną oraz nieuregulowana gospodarka ściekami lub odpadami.

W celu porównania negatywnych zjawisk wskazanych w planach odnowy miejscowości, przeanalizowano po ok. 30% wybranych dokumentów (z 203 uchwalonych do 2013 r. i 77 przyjętych od 2014 r.). Większość problemów w planach odnowy miejscowości identyfikowana była z podobną częstotliwością w analizowanych okresach. Najczęściej zgłaszano problemy sfery przestrzenno-funkcjonalnej i społecznej, w tym niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę społeczną oraz infrastrukturę techniczną i/lub jej zły stan techniczny, a także bezrobocie. Najmniej uwagi poświęcono kwestiom środowiskowym i gospodarczym (ryc. 4).

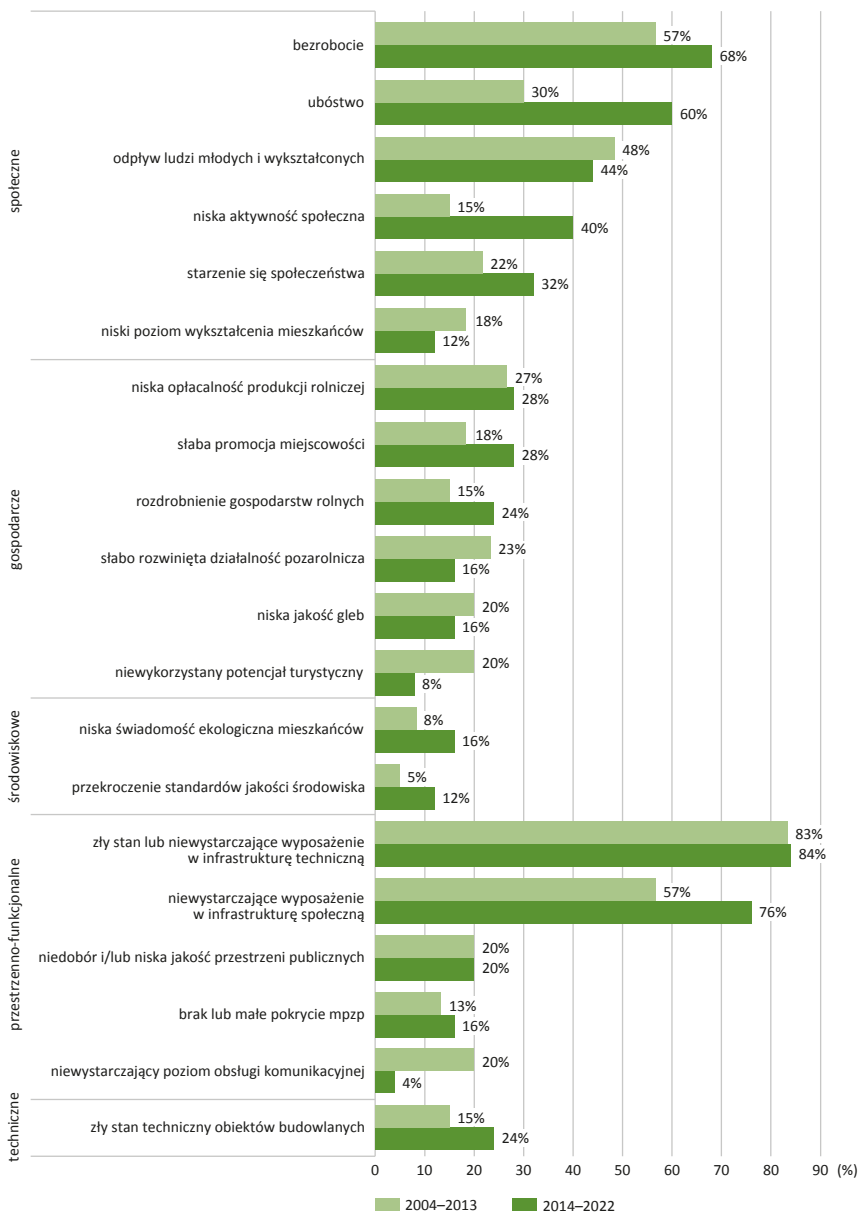
Obszar realizacji działań naprawczych i ich charakter

W związku z brakiem przed 2015 r. przepisów prawnych poziomu krajowego w zakresie rewitalizacji, zasady realizacji działań naprawczych, określały wytyczne unijne dla gmin ubiegających się o środki finansowe na ten cel w ramach polityki spójności. Wymagana była koncentracja przestrzenna realizowanych działań, poprzez obowiązek delimitacji obszaru rewitalizacji. Brakowało jednak jednoznacznych regulacji dotyczących sposobu jego wyznaczania. Dopuszczono możliwość spełnienia dowolnych kryteriów, bez obowiązku uwzględniania wskaźników odnoszących się do zagadnień społecznych, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia skutecznego prowadzenia procesów rewitalizacji [Popławska 2019]. Wyjątek dotyczył wskazania obszaru rewitalizacji, na którym zaplanowano interwencję w zakresie infrastruktury mieszkaniowej w ramach *RPO WM 2007–2013*, tj. spełnienie co najmniej 3 warunków, w tym kryterium społecznego. Wytyczne nie określały również limitu wielkości przedmiotowego obszaru ani maksymalnej liczby ludności zamieszkującej go. Obszar rewitalizacji mógł obejmować zdegradowane dzielnice lub zespoły mieszkaniowe w miastach, tereny przemysłowe, powojskowe. Dotacje unijne przewidziano głównie dla inwestycji infrastrukturalnych, które można (ale nie trzeba) było prowadzić w powiązaniu z tematycznie dopełniającymi je przedsięwzięciami sfery społeczno-gospodarczej. Wykazanie komplementarności z innymi projektami było warunkiem koniecznym, wyłącznie w przypadku inwestycji mieszkaniowych realizowanych w ramach *RPO WM 2007–2013*. Natomiast inne przedsięwzięcia rewitalizacyjne, które określiły tego typu powiązania, otrzymywały wyższą ocenę punktową, uwzględnianą przy wyborze projektów kwalifikujących się do wsparcia unijnego. Dodatkowo premiowana była również kompleksowość (tzn. integracja działań na rzecz społeczności lokalnej, gospodarki i przestrzeni), ale wykazanie tej cechy nie było warunkiem obligatoryjnym do otrzymania środków unijnych. Dofinansowane z funduszy unijnych inwestycje określone były przez gminy mianem rewitalizacyjnych. Natomiast samorządy gminne, które nie korzystały ze wsparcia unijnego, prowadziły działania na obszarach kryzysowych w sposób indywidualny, również nadinterpretowując pojęcie rewitalizacji, odnosząc je głównie do działań remontowo-budowlanych.

Ryc. 3. Główne problemy zdiagnozowane w programach rewitalizacji uchwalonych w latach 2004–2013 i 2014–2022

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie analizy danych zastanych

Ryc. 4. Główne problemy zdiagnozowane w planach odnowy miejscowości uchwalonych w latach 2004–2013 i 2014–2022

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie analizy danych zastanych

Dopiero ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji uregulowała zagadnienia związane z przygotowaniem i prowadzeniem skutecznej rewitalizacji, po raz pierwszy skierowanej oprócz do miast, również do miejscowości wiejskich. Opracowane *Wytyczne Ministerstwa* na potrzebę realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach programów operacyjnych na lata 2014–2020, określiły warunki i procedury ich wdrażania. Wsparciem unijnym objęte mogły zostać przedsięwzięcia wzajemnie powiązane i kompleksowe, odnoszące się przede wszystkim do problemów o charakterze społecznym oraz gospodarczym, środowiskowym, przestrzenno-funkcyjnym lub technicznym. W celu efektywnego wydatkowania środków UE, wprowadzono zasadę koncentracji terytorialnej prowadzonych działań, poprzez obowiązek wyznaczenia obszaru rewitalizacji, zajmującego nie więcej niż 20% powierzchni gminy i zamieszkanego przez nie więcej niż 30% mieszkańców [Popławska 2019]. Dofinansowaniem unijnym mogły zostać objęte działania wdrażane w zaniedbanej tkance mieszkaniowej i infrastrukturalnej miast i wsi oraz na terenach poprzemysłowych, powojkowych, pokolejowych oraz popegeerowskich.

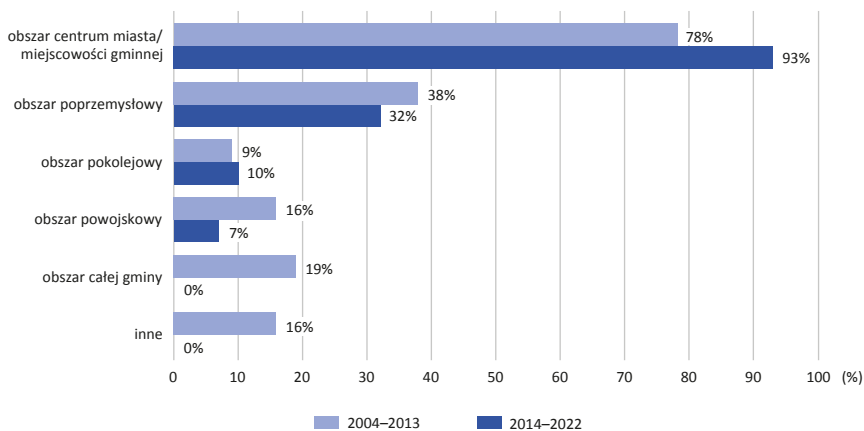
Natomiast procesy odnowy wsi nie miały umocowania prawnego w formie ustawy w żadnym z analizowanych okresów. Jedynie programy unijne i rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, określały sformalizowane zasady realizacji inwestycji w tym zakresie, dla gmin aplikujących o fundusze unijne w ramach wspólnej polityki rolnej. Przedsięwzięcia ubiegające się o dofinansowanie musiały być zgodne ze strategią rozwoju gminy lub wynikać z planu odnowy miejscowości. Naturalnym miejscem koncentracji działań z zakresu odnowy jest centrum wsi lub małego miasta (do 5 tys. mieszkańców) [Sykała 2019]. Ze względu na specyfikę miejscowości wiejskich nie było wymogu wyznaczania specjalnego, mniejszego obszaru do prowadzenia działań w ramach odnowy. Wytyczne nie określały charakteru wdrażanych działań, tj. ich kompleksowości lub komplementarności z działaniami społeczno-gospodarczymi.

W związku z powyższym analiza procesów naprawczych, prowadzonych przez samorządy lokalne w latach: 2004–2013 i 2014–2020, w zakresie określenia dominujących typów obszarów realizacji działań oraz ich charakteru, odnosi się do procesów wdrażanych na podstawie programów rewitalizacji.

Zgodnie z wynikami badania ankietowego najczęściej wskazywanym przez gminy obszarem prowadzenia działań naprawczych w obydwu analizowanych okresach było centrum miasta lub centrum miejscowości gminnej. W latach 2004–2013 spośród 32 gmin, które udzieliły odpowiedzi na pytanie 78% respondentów wskazało przedmiotowe obszary, a od 2014 r. 93% respondentów ze 146 gmin. Wpływ na zmianę podejścia do rewitalizacji od 2014 r. uwidacznia odsetek gmin, które prowadziły działania na obszarze całej gminy. Od czasu wejścia w życie *Wytycznych Ministerstwa*, żadna gmina posiadająca uchwalony program rewitalizacji nie zdecydowała się na delimitację obszaru rewitalizacji, pokrywającego się z granicami administracyjnymi (ryc. 5).

Działania rewitalizacyjne realizowane przez gminy miały dwojaki charakter: kompleksowy i zintegrowany terytorialnie lub wybiórczy o małej koncentracji przestrzennej. Działania kompleksowe i skoncentrowane obejmowały zarówno prace inwestycyjne

(budowlano-remontowe), a także projekty „miękkie” nakierowane na rozwiązywanie problemów sfery społeczno-gospodarczej, prowadzone w sposób zintegrowany, na ograniczonym obszarze. Natomiast działania wybiórcze to niepowiązane ze sobą przedsięwzięcia, głównie o charakterze inwestycyjnym (budowlano-remontowe), wykonywane w rozproszeniu w sposób punktowy.

Ryc. 5. Typy obszarów rewitalizacji w latach 2004–2013 i 2014–2022

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego w gminach województwa mazowieckiego

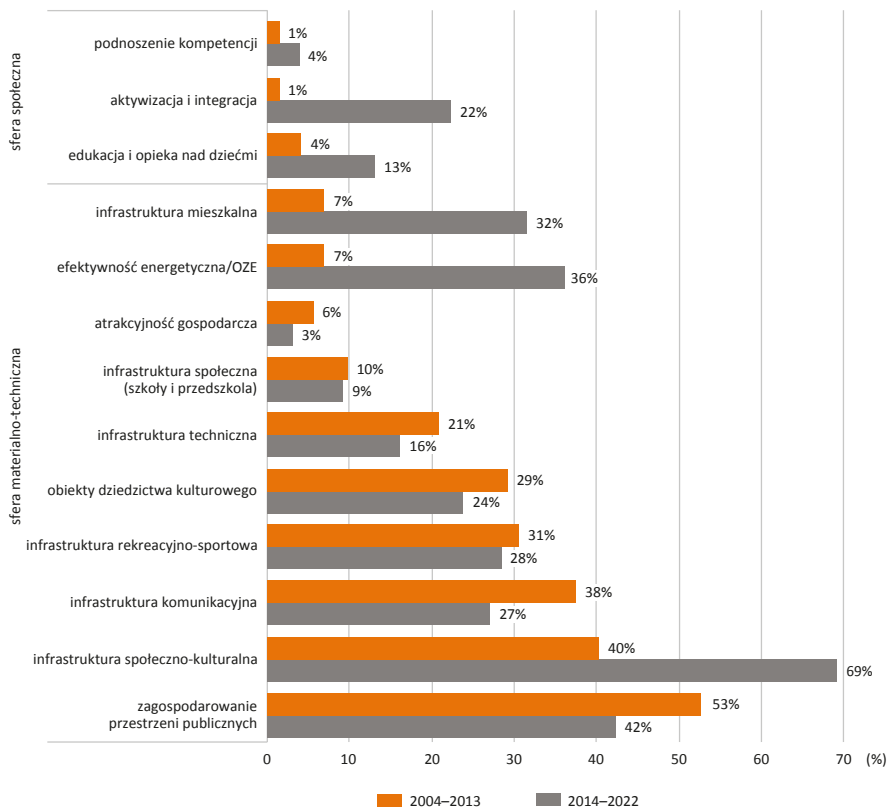
Wyniki badania ankietowego wykazały znaczący wpływ wprowadzonych uwarunkowań formalno-prawnych w zakresie rewitalizacji na charakter prowadzonych działań naprawczych. W latach 2014–2022 odnotowano wzrost udziału gmin do 61,6% (przy odpowiedziach uzyskanych od 146 respondentów) deklarujących realizację działań w sposób kompleksowy i skoncentrowany terytorialnie w stosunku do okresu 2004–2013 (51,5% z 32 respondentów). Jednocześnie zarejestrowano spadek odsetka gmin prowadzących działania wybiórcze o małej koncentracji terytorialnej z 48,5% do 38,4%. Do 2013 r. o wsparcie unijne ubiegało się 29 gmin, co stanowi blisko 2/3 wszystkich gmin posiadających uchwalony program rewitalizacji (44), z czego 16 gmin prowadziło działania kompleksowe i skoncentrowane terytorialnie, a 11 wybiórcze i rozproszone. Na pytanie nie udzieliły odpowiedzi 2 gminy. Pomimo że otrzymanie dotacji unijnych możliwe było bez względu na charakter prowadzonych działań, to około 1/3 gmin nie starała się o dofinansowanie. Natomiast od 2014 r. o środki UE ubiegało się 115 gmin (ze 166 samorządów lokalnych wdrażających program rewitalizacji), wśród których 70 gmin deklarowało prowadzenie działań w sposób kompleksowy, a 41 – wybiórczy. Na pytanie nie udzieliły odpowiedzi 4 gminy. Z uwagi na obligatoryjny warunek kompleksowości i koncentracji terytorialnej dofinansowanych działań, gminy, które realizowały je w sposób wybiórczy, były wykluczone ze wsparcia.

Przedsięwzięcia z zakresu rewitalizacji i odnowy wsi

Wyniki badania ankietowego wskazują, że w obydwu analizowanych okresach najważniejsze zrealizowane projekty związane były ze sferą materialno-techniczną. Spośród 230 gmin prowadzących działania naprawcze do 2013 r. (na podstawie lokalnych programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości), tylko 72 gminy wskazały przedsięwzięcia, mające znaczący wpływ na rozwój gminy. Najwięcej gmin wymieniło inwestycje związane z zagospodarowaniem przestrzeni publicznych (53%), a także rozbudową i poprawą stanu technicznego infrastruktury społeczno-kulturalnej (40%) oraz komunikacyjnej (38%). Zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich dominowały tego typu projekty. Ponadto, jako istotne projekty miejskie wskazywane były przedsięwzięcia dotyczące poprawy stanu technicznego i wizerunku obiektów dziedzictwa kulturowego, do których odniosło się 33% gmin miejskich. Natomiast na wsi ponad 30% gmin wskazało inwestycje w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. Tylko 3 respondentów zaznaczyło przedsięwzięcia sfery społecznej w zakresie edukacji i opieki nad dziećmi, integracji i aktywizacji mieszkańców oraz podnoszenia ich kompetencji. Natomiast wśród 166 gmin wdrażających działania naprawcze od 2014 r. (na podstawie programów rewitalizacji), 130 gmin udzieliło odpowiedzi na temat zrealizowanych inwestycji⁸. Najliczniej wskazywane były przedsięwzięcia w infrastrukturę społeczno-kulturalną (69% gmin), zagospodarowanie przestrzeni publicznych (42% gmin) oraz dotyczące poprawy efektywności energetycznej i rozwoju OZE (36% gmin). Oprócz wymienionych wyżej typów projektów jako ważne przedsięwzięcia w miastach wskazywane były również te związane z obiektami dziedzictwa kulturowego (36% odpowiedzi wśród gmin miejskich i miejsko-wiejskich), a w miejscowościach wiejskich inwestycje polegające na rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej i mieszkaniowej (po 30% odpowiedzi gmin wiejskich i miejsko-wiejskich). W okresie tym ponad 1/3 gmin wskazała przedsięwzięcia sfery społecznej.

Największe różnice między badanymi okresami dotyczą projektów sfery społecznej, które od 2014 r. znacznie częściej wskazywane były przez gminy. Natomiast w sferze materialno-technicznej skala poszczególnych typów inwestycji była porównywalna, z wyjątkiem przedsięwzięć z zakresu infrastruktury społeczno-kulturalnej i mieszkaniowej oraz efektywności energetycznej i OZE, których zanotowano znaczny przyrost w latach 2014–2022 (ryc. 6).

⁸ W związku ze wzmoczoną od 2014 r. aktywnością samorządów lokalnych na obszarach wiejskich (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie) w zakresie opracowywania programów rewitalizacji (skutkującą znacznym spadkiem uchwalania planów odnowy miejscowości) analizowane najważniejsze przedsięwzięcia naprawcze w latach 2014–2022, obejmują wyłącznie zrealizowane inwestycje z zakresu rewitalizacji. W analizie skoncentrowano się na przedsięwzięciach, które ze względu na duże natężenie prowadzonych działań rewitalizacyjnych na obszarach wiejskich, rozmiar zmian jakie w ich wyniku następują oraz wielkość zaangażowanych środków finansowych, w tym udzielonych dotacji unijnych, odgrywają znaczący wpływ na rozwój gminy.

Ryc. 6. Typy najważniejszych zrealizowanych przedsięwzięć z zakresu rewitalizacji i odnowy wsi w latach 2004–2013 oraz inwestycji rewitalizacyjnych w latach 2014–2022

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego w gminach województwa mazowieckiego

Dofinansowanie przedsięwzięć z zakresu rewitalizacji i odnowy wsi ze środków unijnych

Wpływ na dynamikę procesów rewitalizacji i odnowy wsi mają środki unijne przeznaczane na ich realizację w ramach polityki spójności i wspólnej polityki rolnej UE. Największe fundusze na ten cel zaplanowano na wdrażane przez samorząd województwa mazowieckiego działania w ramach wskazanych poniżej programów krajowych i regionalnych programów operacyjnych.

W ramach ZPORR 2004–2006 i dwóch edycji RPO WM: 2007–2013, 2014–2020 prowadzone były działania rewitalizacyjne, dofinansowywane z funduszy strukturalnych, tj. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Do 2014 r. działania te wdrażane były głównie w miastach, natomiast miejscowości wiejskie korzystały z instrumentu odnowy wsi, funkcjonującego w ramach programów krajowych: SPO-ROL 2004–2006 i PROW: 2007–2013,

dotowanych ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) i Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Wejście w życie regulacji prawnych z zakresu rewitalizacji (ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji) oraz rozpoczęcie perspektywy finansowej 2014–2020 (*Wytyczne Ministerstwa z dnia 3 lipca 2015 r.*) uruchomiło dodatkową pulę pieniędzy na procesy naprawcze dla obszarów wiejskich, które od 2015 r. mogły ubiegać się o wsparcie działań rewitalizacyjnych w ramach polityki spójności (z EFRR, EFS).

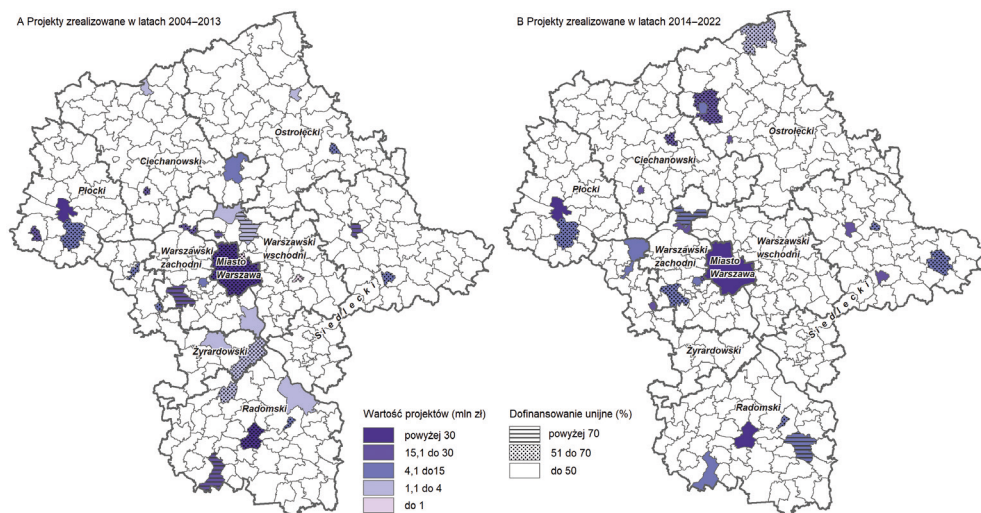
Analiza projektów rewitalizacyjnych obejmuje przedsięwzięcia głównie zrealizowane w ramach ZPORR 2004–2006 i dwóch edycji RPO WM: 2007–2013, 2014–2020, które otrzymały dotacje bezzwrotne ze środków EFRR. Ze względu na brak szczegółowych danych w badaniu nie uwzględniono projektów o charakterze uzupełniającym, prowadzonych w ramach przedmiotowych programów ze środków EFS. Dofinansowane z funduszy unijnych projekty musiały wynikać z lokalnych/gminnych programów rewitalizacji (zgodnie z wytycznymi unijnymi).

Do 2013 r. w ramach analizowanych programów operacyjnych w 29 gminach przeprowadzono łącznie 67 przedsięwzięć rewitalizacyjnych o łącznej wartości 424 mln zł, w 63% wspartych ze środków unijnych. W pierwszym okresie programowania (2004–2006) zrealizowano więcej inwestycji, jednak niższa była prawie 3-krotnie ich wartość oraz 5-krotnie wartość dofinansowania unijnego niż w latach 2007–2013 (tab. 1). Wiązało się to z zaplanowaniem niewielkich środków na rewitalizację w latach 2004–2006, co wynikało z ich pilotażowej roli i zapowiadało znaczne zwiększenie finansowania działań na rzecz obszarów zdegradowanych w kolejnych okresach programowania. Przedsięwzięcia obejmowały głównie zmiany w sferze materialno-technicznej, polegające na budowie i modernizacji infrastruktury drogowej, edukacyjnej, zdrowotnej i kulturowej, a także renowacji zabytków oraz poprawie wizerunku przestrzeni publicznych. W latach 2004–2013 średnia liczba zrealizowanych w gminach projektów wynosiła 2,2. Liczbę projektów powyżej średniej zarejestrowano w 8 gminach. Najwięcej inwestycji przeprowadzono w Radomiu (10), Warszawie i Żyrardowie (po 8). Średnia wartość projektów wynosiła 14,6 mln (w 10 gminach wartość projektów była wyższa od średniej). Przedsięwzięcia o najwyższych wartościach (powyżej 30 mln) wykonano w Płocku (52,5 mln), Radomiu (52,8 mln) i Warszawie (65,4 mln). Natomiast najwyższe wartości dofinansowania unijnego (powyżej 70%) zarejestrowano dla inwestycji w 5 gminach: Węgrowie, Szydłowcu, Grodzisku Mazowieckim, Legionowie i Radzyminie. W ok. 70% analizowanych gmin wysokość wsparcia unijnego wynosiła powyżej 50% wartości inwestycji (ryc. 7A). Od 2014 r. w 25 gminach ukończono 39 projektów o wartości całkowitej ok. 400 mln zł, dofinansowane w 45% w ramach RPO WM 2014–2020 (stan na 31 grudnia 2022 r.)⁹. Spośród 25 gmin, połowa

⁹ Zgodnie z zasadą n+3 dodatkowy okres na wykonanie i rozliczanie projektów współfinansowanych z funduszy unijnych w okresie programowania 2014–2020 kończy się 31 grudnia 2023 r. W tekście stan realizacji projektów w ramach RPO WM 2014–2020 podano na koniec 2022 r. wg danych otrzymanych z MJWPU w Warszawie.

z nich wykonywała dotowane ze środków unijnych przedsięwzięcia rewitalizacyjne również przed 2014 r. Ukończone dotychczas przedsięwzięcia w zakresie odnowy tkanki mieszkaniowej i rozwoju infrastruktury technicznej, przyczyniają się do aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów zmarginalizowanych. Średnia liczba przeprowadzonych w gminach projektów wynosi 1,5. Liczbę projektów powyżej średniej zarejestrowano w 12 gminach. Najwięcej inwestycji zanotowano w Warszawie i Płońsku (po 3). Średnia wartość projektów wynosiła 15,5 mln (w 12 gminach wartość projektów była wyższa od średniej). Najwyższe wartości (powyżej 30 mln) osiągnęły inwestycje w Płocku (33,6 mln), Warszawie (36,2 mln) i Radomiu (42 mln) – analogicznie jak przed 2014 r. Najwyższe dotacje unijne (powyżej 70%) przyznano gminie Pomiechówek i Zwolen. Ponad połowa analizowanych gmin (14) otrzymała dofinansowanie unijne rzędu do 50% wartości inwestycji (ryc. 7B).

Samorządy lokalne wykazywały podobną aktywność we wdrażaniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych w dwóch analizowanych okresach, co przejawiało się zbliżoną liczbą gmin realizujących tego typu inwestycje. Wprawdzie w latach 2014–2022 liczba projektów była mniejsza o 28 w zestawieniu z przedsięwzięciami ukończonymi do 2013 r., ale wartość ich była porównywalna dla obydwu okresów – oscylująca wokół 400 mln zł (tab. 1). Od 2014 r. zarejestrowano wyższą średnią wartość inwestycji o ok. 900 tys. zł oraz odnotowano ponad 90% przedsięwzięć z dofinansowaniem ponad 2 mln zł (tab. 2). Natomiast w latach 2004–2013 pomimo większej liczby wdrożonych inwestycji znacznie mniej projektów (43%) otrzymało wyższe dotacje unijne o wartości przekraczającej 2 mln zł. Wpływ na to miała niższa alokacja środków unijnych na działania w latach 2004–2006. Wówczas tylko 7 inwestycji (17%) otrzymało środki w wysokości powyżej 2 mln zł.

Ryc. 7 (A, B). Projekty rewitalizacyjne zrealizowane w latach 2004–2022 – wartość całkowita i wartość dofinansowania unijnego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie analizy danych zastanych

Tabela 1. Zestawienie projektów rewitalizacyjnych zrealizowanych przez gminy w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Program	Priorytet/ Oś prioryte- towa	Działanie	Liczba gmin, w których realizowano projekty	Liczba projektów	Wartość projektów (zł)	Wartość dofina- nsowania unijnego (zł)	Alokacja środków unijnych dla działa- nia (euro)
ZPORR 2004–2006	3. Rozwój lokalny	Zdegrado- wane obsza- ry miejskie, poprze- mysłowe, powojaskowe	22	40	117 699 380	46 330 978	6 847 764
RPO WM 2007–2013	5. Wzmocnie- nie roli miast w rozwoju regionu	Rewitalizacja miast	16	27	306 861 611	221 301 943	76 200 000
Suma ZPORR 2004–2006, RPO WM 2007–2013			29*	67	424 560 991	267 632 921	83 047 764
RPO WM 2014–2020	6. Jakość życia	Rewitalizacja obszarów zmarginali- zowanych	25	39	389 251 887	176 096 353	67 433 096

* liczba gmin, w których przeprowadzono inwestycje rewitalizacyjne w ramach ZPORR 2004–2006 i RPO WM 2007–2013, nie jest równa zsumowanej liczbie gmin, realizujących projekty łącznie z dwóch programów, ze względu na to, że wdrażane one były przez te same gminy

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, dane MJWPU w Warszawie, SZOOP 2007–20013, SZOOP 2014–2020, Uzupełnienie ZPORR 2004–2006

Tabela 2. Zestawienie projektów rewitalizacyjnych zrealizowanych przez gminy w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Wartość dofinansowania unijnego (zł)	Liczba zrealizowanych projektów w ramach:		
	ZPORR 2004–2006	RPO 2007–2013	RPO 2014–2020
Pow. 10 000 000	0	9	2
5 000 000–9 999 999	0	7	4
2 000 000–4 999 999	7	6	26
1 000 000–1 999 999	14	3	5
500 000–999 999	8	1	1
Pon. 500 000	11	1	1

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl

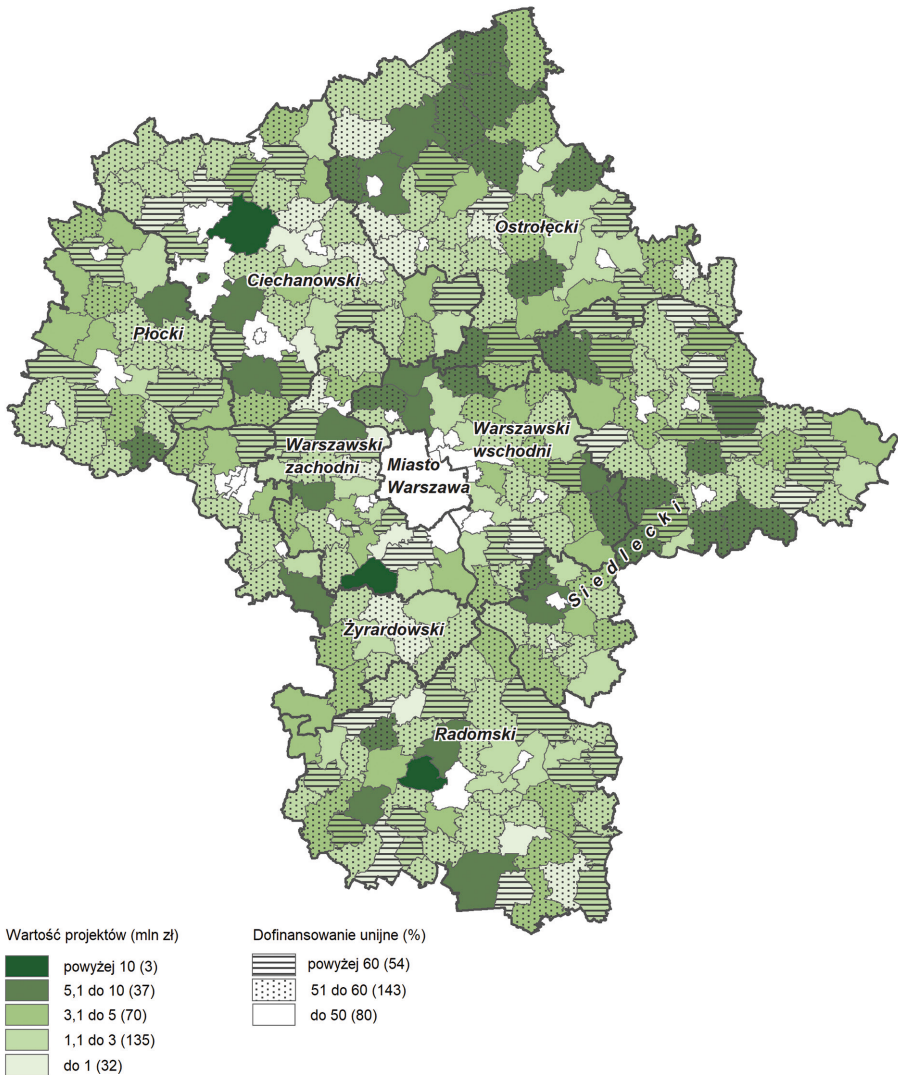
Analiza projektów z zakresu odnowy wsi obejmuje przedsięwzięcia wykonane w ramach *SPO-ROL 2004–2006* i dwóch edycji *PROW: 2007–2013, 2014–2020*, które otrzymały dotacje bezzwrotne ze środków EFOGR i EFRROW. Dofinansowane z funduszy unijnych projekty musiały wynikać z planów odnowy miejscowości lub wpisywać się w strategię rozwoju gminy, albo strategię rozwoju lokalnego (zgodnie z wytycznymi unijnymi).

W latach 2004–2022¹⁰ w ramach analizowanych programów w 277 gminach zrealizowano 2546 projektów z zakresu odnowy wsi o wartości ponad 852 mln zł, w 51% wspartych ze środków unijnych (tab. 3). Przedsięwzięcia polegały głównie na zagospodarowaniu przestrzeni publicznych, budowie i remoncie obiektów sportowo-rekreacyjnych, poprawie stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, docelowo wpływając na podniesienie atrakcyjności turystycznej i poprawę jakości życia mieszkańców wsi i małych miast. Średnia liczba wykonanych projektów w gminach wynosiła 8,6. Liczbę projektów powyżej średniej zarejestrowano w 133 gminach. Najwięcej inwestycji (powyżej 20) przeprowadzono w 8 gminach (Przasnysz, Radzanów, Repki, Długosiodło, Sterdyń, Bodzanów, Zakrzew, Zbuczyn). Średnia wartość inwestycji w gminach wynosiła 2,8 mln zł (w 117 gminach wartość projektów była wyższa od średniej). Prawie połowa analizowanych gmin (49%) realizowała projekty o wartościach 1,1 do 3 mln zł. Najdroższe przedsięwzięcia (powyżej 10 mln) wykonano w Zakrzewiu (10,9 mln), Strzegowie (11,1 mln) i Tarczynie (19 mln). Natomiast najwyższe wartości dofinansowania unijnego (powyżej 60%) zarejestrowano w 54 gminach. Ponad połowa gmin otrzymała dotacje unijne rzędu 51–60% wartości realizowanych inwestycji (ryc. 8). Od 2014 r. obserwuje się znaczący spadek aktywności samorządów gminnych w realizacji projektów z odnowy wsi, pomimo rosnącej alokacji środków unijnych na tego typu projekty w latach 2004–2020. Różnice te są szczególnie widoczne w wysokości środków unijnych pozyskanych w ramach dwóch edycji *PROW: 2007–2013, 2014–2020*. Pomimo prawie 2-krotnie większej zaplanowanej kwoty dofinansowania unijnego na odnowę wsi w latach 2014–2020, przyznano dotacje w wysokości ok. 71 mln zł, tj. o 240 mln zł mniejszą w stosunku do okresu 2007–2013, jak również znacznie mniej inwestycji w tym okresie otrzymało wsparcie w wysokości 450–500 tys. zł (tab. 3, 4). Duże rozbieżności między dwiema edycjami *PROW*, wiążą się z możliwością aplikowania o środki unijne z działania *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich* w ramach *PROW 2014–2020*, również na projekty, tj. budowa infrastruktury drogowej, wodno-kanalizacyjnej oraz targowisk¹¹. Inwestycje tego rodzaju nie zostały uwzględnione w analizie, w celu

¹⁰ Pojawienie się regulacji prawnych z zakresu rewitalizacji w 2015 r. (Ustawa o rewitalizacji, Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020) nie wpłynęło na możliwości wdrażania projektów z zakresu odnowy wsi (w gminach wiejskich, miejsko-wiejskich z pominięciem miast powyżej 5 tys. osób), dlatego ich analiza obejmuje łącznie 2004–2022, bez podziału na okresy: 2004–2013 i 2014–2022.

¹¹ W ramach *PROW 2014–2020* z przedmiotowego działania zrealizowano 437 inwestycji, dotyczących budowy dróg lokalnych, sieci wodociągowo-kanalizacyjnej i targowisk, których koszt dofinansowania unijnego wyniósł ponad 300 mln zł. Skala zrealizowanych projektów i przyznanej pomocy świadczy wciąż o dużych potrzebach gmin w zapewnianiu dostępu do podstawowych usług.

umożliwienia porównania skali typowych projektów z zakresu odnowy wsi przeprowadzonych w latach 2004–2022 (tzn. podobnych typów inwestycji realizowanych we wszystkich okresach programowania).

Ryc. 8. Projekty z zakresu odnowy wsi zrealizowane w latach 2004–2022 – wartość całkowita i wartość dofinansowania unijnego

Źródło: opracowanie MBPR na podstawie analizy danych zastanych

Tabela 3. Zestawienie projektów z zakresu odnowy wsi zrealizowanych przez gminy w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Program	Priorytet/ Oś priorytetowa	Działanie	Liczba gmin, w których reali- zowano projekty	Liczba projektów	Wartość projektów (zł)	Wartość dofinanso- wania unijnego (zł)	Alokacja środków unijnych dla dzia- łania (euro) w woj. mazowieckim
SPO ROL 2004–2006	2. Zrównoważony roz- wój obszarów wiejskich	Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzic- twa kulturowego	139	268	93 024 203	54 987 159	10 567 366
PROW 2007–2013	3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospo- darki	Odnowa i rozwój wsi	243	761	342 864 250	181 013 386	45 552 503
	4. LEADER	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	260	840*	270 337 881	133 233 641	81 349 876
Suma PROW 2007–2013			274***	1601	613 202 131	314 247 027	126 902 379
PROW 2014–2020	nie dotyczy	Podstawowe usługi i odnowa wsi na ob- szarach wiejskich**	42	46	42 075 632	20 051 075	153 300 000
		Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjaty- wy LEADER	227	631*	104 139 052	50 553 685	85 200 000
suma PROW 2014–2020			235	677	146 214 684	70 604 760	238 500 000
suma SPO ROL 2004–2006, PROW: 2007–2013, 2014–2020			277	2546	852 441 018	439 838 946	375 969 745

* w analizie uwzględniono projekty zrealizowane w ramach inicjatywy LEADER, które kwalifikowały się do udzielenia pomocy w ramach działania odnowa wsi

** w ramach PROW 2014–2020 z działania Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich uwzględniono projekty z zakresu odnowy wsi, analogiczne do tych wdrażanych w ramach PROW 2007–2013, tj. dotyczące ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego, kształtowania przestrzeni publicznych oraz inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne

*** liczba gmin, w których przeprowadzono inwestycje z zakresu odnowy wsi w ramach analizowanych działań PROW: 2007–2013, 2014–2020, nie jest równa zsumowanej liczbie gmin, realizujących projekty łącznie z dwóch działań programu, ze względu na to, że wdrażanie one były przez te same gminy

**** liczba gmin, w których przeprowadzono inwestycje z zakresu odnowy wsi w ramach SPO ROL 2004–2006, PROW: 2007–2013, 2014–2020, nie jest równa zsumowanej liczbie gmin, realizujących projekty łącznie z trzech programów, ze względu na to, że wdrażanie one były przez te same gminy

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow, *Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo w latach 2004–2006”* [Bułkowska, Chmurzyńska 2007] dane Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, *SPO ROL 2004–2006, PROW 2007–2013, PROW 2014–2020*

Tabela 4. Liczba projektów z zakresu odnowy wsi z największym dofinansowaniem unijnym, zrealizowanych w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Program	Wartość dofinansowania unijnego (zł)	Liczba projektów
SPO ROL 2004–2006	450 000	22
PROW 2007–2013	pow. 500 000*	1
	450 00–500 000	89
PROW 2014–2020	pow. 500 000*	5
	450 000–500 000	23

* wartość dofinansowania powyżej 500 tys. zł odnosi się do kilku inwestycji realizowanych na terenie tej samej gminy, ale zapisanych jako jeden projekt

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow, dane Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego

Podsumowanie

Pomimo podejmowania przez samorządy pierwszych prób rewitalizacji już w latach 90. XX w., to działania w tym zakresie zaczęły być prowadzone na większą skalę wraz z pojawieniem się funduszy unijnych kierowanych na rewitalizację. W pierwszych latach wsparcie rewitalizacji dotyczyło głównie miast, terenów przemysłowych i powojkowych. Zmiany na obszarach wiejskich zmierzające do poprawy jakości życia mieszkańców i ładu przestrzennego odbywały się głównie za pomocą instrumentu odnowy wsi. Krokiem milowym w postrzeganiu procesów rewitalizacji było przyjęcie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, która uregulowała prowadzenie tych procesów oraz na szerszą skalę niż dotychczas wprowadziła rewitalizację na obszary wiejskie.

Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród samorządów lokalnych województwa mazowieckiego (uzupełnione analizą *desk research*) wykazały niezmiernie dużą skalę potrzeb w zakresie prowadzenia procesów naprawczych, zważywszy na fakt, że wg danych GUS w 2021 r. obszary zdegradowane zajmowały powierzchnię

346,8 tys. ha, zamieszkaną przez 896,2 tys. osób (co stanowi odpowiednio ok. 10% powierzchni i 16% liczby ludności województwa). W latach 2014–2022, odnotowano:

- wzrost zainteresowania procesami rewitalizacji w gminach o 277%, (tj. z 44 uchwalonych programów rewitalizacji w latach 2004–2013 do 166 dokumentów przyjętych w latach 2014–2022);
- spadek zainteresowania procesami odnowy w miejscowościach wiejskich i małych miastach o 62% (tj. z 203 gmin, w których uchwalono przynajmniej jeden plan odnowy miejscowości w latach 2004–2013, do 77 gmin w latach 2014–2022).

Wzrost liczby opracowywanych programów rewitalizacji od 2014 r. spowodowany jest zwiększeniem możliwości ubiegania się o dotacje unijne dla projektów rewitalizacyjnych na obszarach wiejskich, a także możliwością uzyskania wsparcia finansowego na opracowanie tych dokumentów. Wzrostowi aktywności środowisk wiejskich w uruchamianiu procesów rewitalizacji, towarzyszył wyraźny spadek liczby uchwalanych planów odnowy miejscowości. Społeczności wiejskie starały się o pozyskanie środków unijnych na działania rewitalizacyjne, ponieważ zaplanowana wartość dofinansowania projektów była dużo wyższa (w ramach *RPO WM 2014–2020*) niż dopuszczalna wartość wsparcia przedsięwzięć z zakresu odnowy wsi (wdrażanych z *PROW 2014–2020*).

Z przeprowadzonego badania wynika, że zakres tematyczny inwestycji wdrażanych przez gminy w ramach programów rewitalizacji i w planach odnowy miejscowości był podobny. Odnosił się on głównie do sfery materialno-technicznej, związanej z wykonywaniem przedsięwzięć w zakresie, m.in. zagospodarowania przestrzeni publicznych, rozbudowy i poprawy stanu technicznego infrastruktury społecznej, technicznej, a także z poprawą wizerunku obiektów dziedzictwa kulturowego.

Pomimo podobieństw w zakresie prowadzonych przedsięwzięć rewitalizacja i odnowa wsi są odmiennymi i niezależnymi procesami. Rozbieżności między nimi określają zmieniające się na przestrzeni lat regulacje krajowe i unijne, które wskazują różne warunki ich realizacji. Proces odnowy wsi nie doczekał się uregulowań prawnych poziomu krajowego w postaci ustawy, ale tworzone wytyczne unijne, a w ślad za nimi ustalenia rządowe dla projektów ubiegających się o wsparcie UE były podobne oraz bardzo liberalne (począwszy od pierwszych warunków określanych w ramach *SPO ROL 2004–2006*). Wytyczne nie narzucały charakteru prowadzenia działań, ani nie określały typów problemów, jakimi powinien charakteryzować się obszar podlegający odnowie. Zgodnie z wynikami badania najczęściej w planach odnowy miejscowości wskazywane były problemy sfery funkcjonalno-przestrzennej, dotyczące niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, a także sfery społecznej w zakresie bezrobocia i ubóstwa. Natomiast ramy regulacyjne dotyczące procesów rewitalizacji podlegały licznym zmianom, które w sposób znaczący wpłynęły na charakter prowadzenia działań naprawczych. Do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, wyznaczały je wytyczne unijne i dokumenty

rządowe, określające warunki uzyskania wsparcia w ramach krajowych i regionalnych programów operacyjnych. Były one jednak bardzo elastyczne i niejednoznaczne, co przyczyniło się do prowadzenia przez gminy działań, które nie przynosiły pożądanych efektów społeczno-gospodarczych. Zgodnie z wynikami badania w latach 2004–2013 ok. 70% gmin realizujących procesy rewitalizacji ubiegało się o wsparcie z funduszy unijnych. Blisko połowa samorządów prowadziła wybiórcze, niepowiązane ze sobą inwestycje, poprawiające głównie stan techniczny lub estetykę zdegradowanych obiektów lub obszarów. Ze względu na brak obowiązku uwzględniania aspektu społecznego przy wyznaczaniu obszaru rewitalizacji, najczęściej kierowano się problemami sfery technicznej (degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych) i przestrzenno-funkcjonalnej (niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną). Jako obszary wymagające naprawy wskazywane były głównie centra miast bądź miejscowości gminne oraz obszary przemysłowe. Znacznie bardziej restrykcyjne warunki, o których mowa powyżej, narzucono w przyjętej w 2015 r. ustawie o rewitalizacji oraz *Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych 2014–2020*. Wówczas rozpoczęła się nowa generacja procesów naprawczych, polegających na prowadzeniu wielowymiarowych, powiązanych i skoncentrowanych terytorialnie działań, przyczyniających się do rozwiązywania przede wszystkim problemów społecznych, szczególnie w zakresie włączenia społecznego i walki z ubóstwem. W latach 2014–2022 odnotowano prawie 4-krotny wzrost gmin realizujących działania rewitalizacyjne, z czego 70% ubiegało się o środki unijne. Ponad 60% gmin prowadziło działania kompleksowe na zwartym przestrzennie obszarze, który w większości przypadków obejmował centrum miasta lub miejscowości gminnych oraz tereny przemysłowe (analogicznie jak w latach 2004–2013). Na obszarach realizacji działań naprawczych diagnozowano, oprócz wymaganych problemów społecznych, wśród których dominowało bezrobocie i ubóstwo, również problemy z innych sfer. Najliczniej wskazywany był: niski poziom przedsiębiorczości, niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę społeczną i techniczną oraz degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych.

Środki unijne odegrały znaczącą rolę w finansowaniu procesów naprawczych w województwie mazowieckim w latach 2004–2022. W ramach programów krajowych i regionalnych trzech perspektyw finansowych UE (2004–2006, 2007–2013 i 2014–2020) z działań wdrażanych przez samorząd województwa mazowieckiego, udało się zrealizować 106 przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz 2546 projektów odnowy wsi, charakteryzujących się podobnymi wartościami całkowitymi – ponad 800 mln zł oraz dofinansowaniem unijnym ponad 50% wartości inwestycji.

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że aktywność samorządów lokalnych w pozyskiwaniu dotacji unijnych na rewitalizację w analizowanych okresach 2004–2013 i 2014–2022 utrzymywała się na podobnym poziomie. Stopień zaangażowania samorządów gminnych przejawia się zbliżoną liczbą gmin realizujących projekty

współfinansowane z funduszy unijnych oraz porównywalnymi wartościami inwestycji wdrażanymi w dwóch okresach. Przyjęcie regulacji krajowych dotyczących rewitalizacji zmniejszyło natomiast zainteresowanie gmin instrumentem odnowa wsi, ze względu na szersze niż dotychczas, tj. do 2013 r. możliwości wdrażania znacznie lepiej dotowanych ze środków unijnych działań rewitalizacyjnych na obszarach wiejskich. W latach 2014–2022 nastąpiło wyhamowanie procesów odnowy wsi, biorąc pod uwagę mniejszą liczbę gmin, które skorzystały z przedmiotowego instrumentu, co przełożyło się na mniejszą liczbę zrealizowanych inwestycji.

Dzięki wsparciu UE wiele obszarów kryzysowych przeszło już zmiany głównie strukturalne i wizerunkowe, ale wciąż niezbędne jest wdrażanie działań, służących poprawie jakości życia społeczności lokalnej [Kucharska, Piwowarczyk 2023]. Wprowadzony ustawą o rewitalizacji obowiązek realizowania procesów rewitalizacji w sposób kompleksowy, wpłynie na wielowymiarowość zmian obszarów zdegradowanych, zwłaszcza na ich społeczny aspekt. Przy wsparciu środków unijnych m.in. w ramach programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027 (zaplanowany instrument rewitalizacja gmin) przemiana tych obszarów ma większą szansę powodzenia.

Słownik skrótów

EFOGR – Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFROW – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

EFS – Europejski Fundusz Społeczny

LPR – lokalny program rewitalizacji

MBPR – Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie

MJWPU – Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych

OZE – odnawialne źródła energii

PROW 2007–2013 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013

PROW 2014–2020 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020

RPO WM 2007–2013 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013

RPO WM 2014–2020 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014–2020

SPO-ROL 2004–2006 – Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006

SZOOP 2007–2013 – Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013

SZOOP 2014–2020 – Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014–2020

UE – Unia Europejska

Wytyczne Ministerstwa – Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych 2014–2020

ZPORR 2004–2006 – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004–2006

Literatura

Behr I., Billert A., Muzioł-Węclawowicz A., 2003, *Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.

Biczowska M., Biczkowski M., 2017, *Rewitalizacja a odnowa wsi. Analiza porównawcza instrumentów Unii Europejskiej*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 29, s. 27–45.

Bułkowska M., Chmurzyńska K., 2007, *Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo” w latach 2004–2006*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.

Ciesiółka P., 2014, *Wpływ funduszy Unii Europejskiej na proces rewitalizacji w Poznaniu na tle największych miast w Polsce*, Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 27, s. 101–121.

Dymek D., 2019, *Znaczenie odnowy wsi w procesie przemian funkcjonalnych przestrzeni wiejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, 53, s. 95–108.

Figlus T., 2011, *Lokalne programy rewitalizacji jako instrument odnowy małych miast na wybranych przykładach z obszaru województwa łódzkiego*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 11, s. 145–165.

Halamska M., 2011, *Transformacja wsi 1989–2009: zmienny rytm modernizacji*, Studia Regionalne i Lokalne, 2, 44, s. 5–25.

Idziak W., Wilczyński R., 2013, *Odnowa wsi. Przestrzeń, ludzie, działania*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.

Jarczewski W. (red.), 2009, *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojskowe*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.

Jarczewski W., Kułaczowska A. (red.), 2019, *Raport o stanie polskich miast. Rewitalizacja*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków.

Kucharska A., Piwowarczyk D., 2023, *Rewitalizacja w polityce rozwoju województwa mazowieckiego na tle uwarunkowań krajowych i unijnych – doświadczenia i perspektywy*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 44, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 65–89, <https://www.doi.org/10.21858/msr.44.04>

Parysek J., 2016, *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*, Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 33, s. 17–35.

Popławska J., 2019, *Procesy i problemy rewitalizacji miast w Polsce po 1989 r.* [w:] B. Cieślińska (red.), *Oblicza dużego miasta: instytucje, organizacje, procesy*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 125–142.

Sykała Ł., 2019, *Rewitalizacja a odnowa wsi* [w:] W. Jarczewski, A. Kułaczkowska (red.), *Raport o stanie polskich miast. Rewitalizacja*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa – Kraków, s. 123–137.

Wilczyński R., 2005, *Odnowa wsi jako środowisko zachowania i zgodnego z dziedzictwem kulturowym kształtowania krajobrazu wiejskiego*, *Architektura Krajobrazu*, 1, s. 10–17.

Wilczyński R., 2012, *Odnowa wsi z wykorzystaniem środków europejskich – niewykorzystana szansa na rewitalizację*, *Architektura Krajobrazu*, 2, s. 4–22.

Źródła prawa

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 grudnia 2004 r. w sprawie trybu składania i wniosku o dofinansowanie realizacji projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” w zakresie działania „Odnowa wsi zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” (Dz.U. 2004 nr 285 poz. 2862).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (Dz.U. 2008 nr 38 poz. 220).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne”, operacje typu „Kształtowanie przestrzeni publicznej” oraz operacje typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2017 poz. 1737).

Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie udzielenia pomocy na rewitalizację obszarów zdegradowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych na lata 2007–2013 (Dz.U. 2010 nr 117 poz. 787).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2023 poz. 40 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2021 poz. 485 z późn. zm.).

Uzasadnienie do ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

Dokumenty poziomu krajowego

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013, Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zmiany Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (M.P. 2014 poz. 877).

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (wersja 15.1). Dokument zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej. Komunikat Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 6 marca 2023 r. o zatwierdzeniu przez Komisję Europejską zmian Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (M.P. 2023 poz. 262).

Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, po-przemysłowych i po-wojskowych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego finansowanego ze środków funduszy strukturalnych (dokument roboczy), 2004, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa.

Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. (Dz.U. z 2004 r. poz. 2032).

Uzupełnienie Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego 2004–2006, Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie przyjęcia Uzupełnienia Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006 (Dz.U. z 2004 r. poz. 2051).

Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020 zatwierdzone przez Radę Ministrów 2 sierpnia 2016 r. (aktualizacja).

Zintegrowany Program Rozwoju Regionalnego 2004–2006, Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2004 r. w sprawie przyjęcia Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006 (Dz.U. z 2004 r. poz. 1745).

Dokumenty poziomu regionalnego

Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027 (wersja 1.2). Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie. Dokument zatwierdzony przez Komisję Europejską 2 grudnia 2022 r.

Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego 2007–2013, Uchwała nr 903/356/14 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 24 czerwca 2014 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Regionalnego Programu operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013.

Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego 2014–2020, Uchwała nr 1674/359/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 2 listopada 2022 r. w sprawie przyjęcia projektu zmiany Regionalnego Programu operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014–2020.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030+ Innowacyjne Mazowsze, Uchwała nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+.

Szczegółowy opis priorytetów regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2007–2013 (Uszczegółowienie RPO WM), Uchwała nr 329/328/14 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 11 marca 2014 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Szczegółowego Opisu Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013 (Uszczegółowienie RPO WM).

Szczegółowy opis osi priorytetowych regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2014–2020 (Uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Uchwała nr 1639/358/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 25 października 2022 r. w sprawie przyjęcia Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych (wersja 5.6) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020.

Wykaz programów rewitalizacji województwa mazowieckiego, Uchwała nr 1214/339/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 19 lipca 2022 r. zmieniająca uchwałę w sprawie Wykazu programów rewitalizacji województwa mazowieckiego.

Dokumenty poziomu lokalnego

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Żyrardowa, uchwała nr XIX/165/04 Rady Miejskiej Żyrardowa z dnia 25 marca 2004 r.

Plany odnowy miejscowości uchwalone w gminach województwa mazowieckiego w latach 2004–2022.

Programy rewitalizacji uchwalone w gminach województwa mazowieckiego w latach 2004–2022.

Strategia rewitalizacji płockiej starówki, uchwała nr 730/L/97 Rady Miasta Płocka z dnia 22 kwietnia 1997 r.

Inne

Badanie programów rewitalizacji w województwie mazowieckim, przeprowadzone w grudniu 2022 r. przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Oddział Terenowy w Siedlcach.

Dane pozyskane od jednostek organizacyjnych i departamentów Samorządu Województwa Mazowieckiego.

Strony internetowe [dostęp wrzesień–grudzień 2023]

www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow

www.funduszenamazowszu.eu/rewitalizacja-w-zyrardowie/

www.mapadotacji.gov.pl

www.portalsamorzadowy.pl/pliki/47041.html

Revitalisation and village renewal in the Mazowieckie Voivodeship – changes in the approach of municipalities to carrying out remedial processes after the adoption of the Act on Revitalisation

ABSTRACT

The article analyses the remedial processes (revitalization and village renewal) carried out by the municipalities of the Mazowieckie Voivodeship in the years 2004–2022, against the background of changing national conditions (adoption of the the Revitalisation Act of 9 October 2015) and EU policies: the cohesion policy and common agricultural policy. For this purpose, a survey was conducted, addressed to municipal governments, supplemented with desk research analysis. This study provided information on: the number of revitalisation programmes and village renewal plans, the types of areas where remedial actions are focused and their main problems, the nature of implemented actions (comprehensiveness and complementarity), as well as the most important revitalisation and village renewal projects, and also the amount of EU funding granted for remedial activities and the effects of their implementation.

Key words: revitalisation, village renewal, remedial actions, national programmes, regional operational programmes, EU grants, Mazowieckie Voivodeship

Agata Kucharska, Dariusz Piwowarczyk, Paulina Żurawicka

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Oddział Terenowy w Siedlcach /

Mazovian Office of Regional Planning in Warsaw, Branch Office in Siedlce

e-mail: akucharska@mbpr.pl, dpiwowarczyk@mbpr.pl, pzurawicka@mbpr.pl

cytacja:

Kucharska A., Piwowarczyk D., Żurawicka P., 2024, *Rewitalizacja i odnowa wsi w województwie mazowieckim – zmiany w podejściu gmin do prowadzenia procesów naprawczych po uchwaleniu ustawy o rewitalizacji*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 50, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 21–51, <https://www.doi.org/10.21858/msr.50.02>